-E27
31

A BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM

ÉVKÖNYVE

az intézet fennállásának 116. évéről.

1938/39.

Közzéteszi:
Dr. KOCH ISTVÁN
az intézet igazgatója

ÉRKEZETT:
1939 OKT 4

BUDAPEST, 1939
VII., VILMA KIRÁLYNŐ-ÚT 17—21
Telefonszám: 134—513, ősztől: 221—203

REV 85

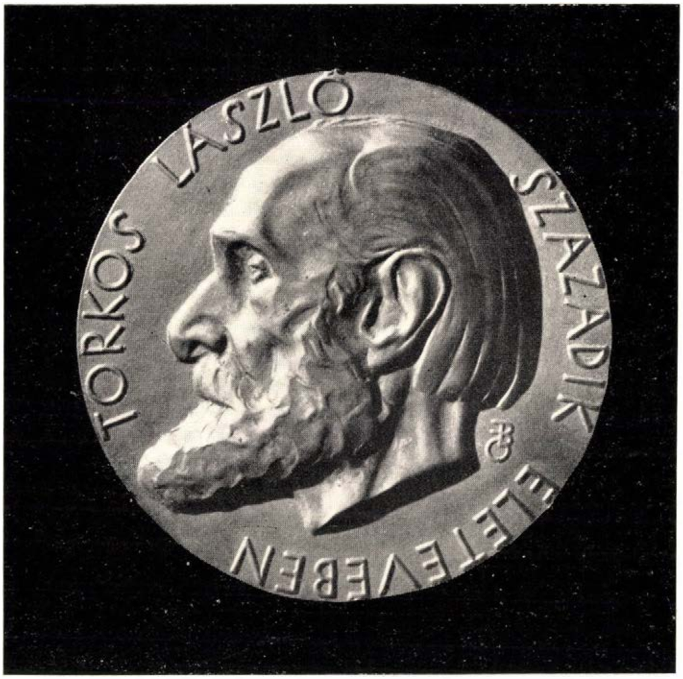

TORKOS LÁSZLÓ

1839—1939

Beck Ö. Fülöp domborműve

KÖNYVTÁR ÉS MÚ

A BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM

ÉVKÖNYVE

az intézet fennállásának 116. évéről.

1938/39.

Közzéteszi:
Dr. KOCH ISTVÁN
az intézet igazgatója

BUDAPEST, 1939
VII., VILMA KIRÁLYNŐ-ÚT 17—21
Telefonszám: 134—513, ősztől: 221—203

REV 98

REV 2010

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM

TORKOS LÁSZLÓ KÖLTÉSZETE.

1939. március 15-én hunyt el Torkos László, a magyar tanároknak és magyar költőknek Nesztora. Életének pályája egy jobb jövő felé tekintő Magyarországban indult el és egy reménykedő, az isteni igazság győzelmében hívő Magyarországban ért véget. Ez az Isten különös kegyelméből neki osztályrészül jutott száz évnyi idő mennyi nemzeti vágyat, örömöt, gyászt hordozott magával. Torkos László mint gyermek élte át a szabadságharcot, mint ifjú az elnyomatás nehéz esztendeit. Férfi korában a békében fejlődő magyarságnak volt lelkes és buzgó munkása, élete alkonyát a világháború vihara és a szétszakított magyarság gyásza dúlta fel. De az Ég megengedte, hogy a hajnalhasadást is megérhesse. Gyermekéveiben újdonság volt a technika hatalmas eredménye, a vasút, a százéves költő a rádió csodáján keresztül is szólhatott a közönséghez. Ebben az iskolában, ahol gazdag munkássága először bontakozott ki s ahol nemes szelleme 15 esztendőn át lobogott, szenteljük ezt az estét az ő emlékének.

Torkos László olyan evangélikus papi családból származott, amelyben hagyomány volt az irodalommal való foglalkozás és a tanítás ügyének támogatása. 1839 okt. 2-án született Kőszegen. Atyja Torkos Ferenc táblai ügyész és egyházfelügyelő. A családi kör nevelte belé az erős hazafias érzést és szülőföldjének gyönyörű környéke szerettette meg vele a természetet. Iskoláit Kőszegen kezdte el, majd a soproni evangélikus liceumban folytatta. Korán eljegyezte magát az irodalommal. Nem volt még 15 éves, mikor nyomtatásban megjelent egy költeménye. Sopronban buzgó részt vett az önképzőkör munkásságában. Itt Domanovszky Endre vezetése mellett Lehr Albert és Lehr Zsigmond társaságában bontogatta szárnyait az ifjú költő. *Hajnal* címen lapot alapított s ebben sűrűen jelentek meg lírai költeményei, kisfaludias regéi, drámai kísérletei. Ugyanakkor elindult a nagyobb nyilvánosság felé is. A *Vasárnapi Ujság* 1857-i pályázatán dícséretet nyert egy népies elbeszélése. Gimnáziumi tanulmányait befejezvén a teológiára iratkozott be, majd két évre Halleba ment. Az ottani egyetemen a magyar társaság körében két boldog esztendőt töltött s egy nagyobb németországi körútat téve 22 éves korában hazajött és beállt a magyar élet munkásai közé. Itthon egy évi nevelősködése alatt sok tapasztalatot szerzett az előkelő lányok akkori divatos, idegenszerű tanítási és nevelési módjairól. Talán ép ezért szentelte később minden erejét olyan lelkesedéssel a nőnevelés ügyének. 1862-ben iskolánk tanárává választották meg s itt működött 15 esztendeig. Majdnem egész itteni működése alatt vezetője volt az önképzőkörnek. 1872-ben igazgatója lett iskolánknak s alatta egészült ez ki nyolcosztályuvá, akkor tették benne az első érettségit. Alig volt még hároméves tanári mult mögötte, mikor már megjelent első tankönyve: *Költészettana.* 1862-től fogva állandó munkatársa Arany János folyóiratának, a *Koszorunak* s a többi magyar szépirodalmi lapnak. Kétszer nyert a *Kisfaludy Társaságnál* dícséretet. 1873-ban jelent meg első verseskötete, a *Költemények.* Két évvel később tagjává választotta a *Kisfaludy Társaság,* 1876-ban részt vett a *Petőfi Társaság* megalapításában. Írói társaságokba azonban ritkán járt el, családi körben érezte jól magát. Közben megnyílt Pesten az első állami felső leányiskola és a *Nőképzőegylet*

vezetője, Veres Pálné mindjárt munkatársává választotta. 1877-ben meg is vált iskolánktól s az említett iskolában folytatta áldásos munkáját 1899-ig. Mint tanár igazságosságával, jóindulatával, tapintatával nagy szeretetnek örvendett. Tanári működésének jellemzésére szolgáljanak a következő sorok, melyek a nyugalombavonulásakor rendezett ünnepségről szólnak a Tanáregyesületi Közlönyben: Az ünneplés a tisztelő barátságnak és a tanítványi szeretetnek olyan impozáns megnyilatkozásává fejlődött, amely szinte meglepő ebben a gyorsan élő és érzelmi felületességgel vádolt korban... A becsületes tanári munkának legszebb jutalma, az anyák és gyermekek versengő ragaszkodása valósággal ostrommal vették körül az ünnepeltet... A Royal-szálló díszterme szinte roskadozott a szorongó közönség terhe alatt, mégis nagyon sokan szorultak ki... Sűrű soraik között csak nehezen jutott el székéig Wlassich miniszter is...

Bár célom az, hogy Torkos Lászlónak a költészetét ismertessem, mégis meg kell említenem más irányú munkásságát is. Tankönyvsorozata majdnem az egész magyar nyelvi oktatást felöleli. Könyvei több kiadást értek meg s 30—40 évig ott találhatók a középiskolák tankönyvei között bizonyságául annak, hogy a kor pedagógiai céljainak és követelményeinek a legnagyobb mértékben megfeleltek. A magyar tudományos folyóiratoknak állandó és búzgó munkása volt. Irodalmi és esztétikai dolgozatai közül az elsőt 1864-ben írta, az utolsó 1914-ben jelent meg, de 1923-ból is maradt egy hosszabb kézirata. Foglalkozott a korabeli költészettel, hangsúlyozta a nemzeti hagyományok megbecsülését, elitélte a világfájdalmas hangot. „Akiben nincs hit, az valódi költő, különösen lirikus nem lehet.“ Vizsgálta a regény és novella viszonyát, a tragikum kérdését, a költői igazságszolgáltatás szempontjait. De különösen sokat foglalkozott a magyar verselmélet kérdésével. Ez az utóbbi volt az a terület, ahol legszívesebben és legnagyobb eredménnyel búvárkodott. Mint a szépirodalom munkását vonzotta a drámaírás is. A nyolcvanas évek színműírói törekvéseibe kapcsolódva több darabot írt *(Kigyóbőr, Lejtőn, A hivatalvadász, Hármasszövetség)*. Mindegyik darabjának szép nyelvét, eleven, fordulatos dialogusait dícsérték a korabeli bírálók.

A magyar irodalomban Lévay József költői pályáját tartottuk eddig a leghosszabbnak, mert kb. 75 évre terjed. Torkos Lászlót még hosszabb szellemi frisseséggel áldotta meg az ég. Ha a nyomtatásban megjelent első versétől számítjuk, körülbelül 85 évig érezte a múzsa közelségét. Ez idő alatt négy kötete jelent meg: *Költemények* (1873), *Újabb költemények* (1886), *Jó és rossz napokból* (1898), *Őszi harmat után* (1923). Későbben írt költeményei kéziratban maradtak, legfeljebb születésnapi alkalmakkor közöltek belőlük az újságok. Az a félszázad, amelyre költői működése esik, nem kedvezett a lírának. Az olvasó közönség érdeklődésében már a regény foglalta le az első helyet magának, a kevésbbé igényes olvasók érdeklődését kielégítették a nagyra nőtt napi sajtó tárcarovatai. „A lírai költészet, mely Vörösmarty, Petőfi, Arany és Tompa idejében még nemzetfenntartó hivatást tarthatott magáénak, ebben a korban, mikor már nem fenyegette veszély a nemzet életét, elvesztette korábbi küldetésérzetét.“ Zajosabb sikert csak baráti kapcsolatok keresésével, a napi sajtó és írói körök révén lehetett volna elérni, egyszóval olyan módon, mely nem felelt meg a szelidebb, ideálisabb lelkű Torkos László egyéniségének. Amint mondja:, „aki az elismerésért küzd eget poklot döngetve, olyan, mint a pocsolyából ivó vándor.“

Önmaga árulja el, hogy Arany János tanítványának tartja magát. A róla szóló kritikák úgy jellemzik, hogy „bölcselkedő szellemű költő, a lelkesítés helyett szívesebben elmélkedett. Lírájában nemes emberi eszmények csodálója, a családi tűzhely énekese.“ Költészetében annyit mond el magáról, hogy szerfelett érzékeny, gyakran önmagába mélyedő, ideálista, emberszerető. „Örökké az lesz jelszavam, szeretni, csak szeretni“, írja. De amellett önérzetes is. A *Fenyő és repkény* című költeményében a fenyőnek a szavai illenek rá:

Én nem jutottam oly magasra még,
De támaszom nincs s nem volt, csak magamban.
Kapaszkodásban kedvem nem lelem,
Mi másnak kára, nem haszon nekem.
Kifejtve, égtől mi erőm s javam,
Amivé lettem, magamtól levék.

Csendes, békességre hajló természetével szépen megfér a legnagyobb gyengédség. Már idősebb korában írt költeményében, mikor egy temetést lát, amelyet egyetlen öregasszony kísér, így sóhajt fel:

Óh, ezerszer inkább egyedül maradni,
Utolsó utamon egyedül haladni,
Mint egy drága lelket, ha sír mélye vár rám,
Egyedül itt hagyni, védtelenül, árván.

Az élet gondja, baja, a költői lélek szenvedései, vágyak meghiusulása, nem törik meg. Gazdag lelki kincsei, családi boldogsága könnyítik szíve terheit. Nagy eszmék iránti lelkesedését élete végéig megőrizte. *Öregszem?* kérdezi egy hasonló című költeményében. Ha az ifjúság a könnyelműséget, a léha életet jelenti, akkor mindig öreg volt, de ha szeretni, lelkesedni az ifjúság jellemvonása, akkor mindig ifjú marad.

Nem szállt még sírba ifjúságom,
Virágit bőven szaggatom.
Az élet kertje nyujtja bőven,
Nem verte még fel dudva, gyom.
Mit gyenge korban barna hajjal,
Mint agg gondoztam fukarul,
A kincs enyém lesz akkor is még,
Ha főmre dér és hó borul.

Kerüli az izgalmas életet, inkább pihenni vágyik. A lelket felrázó, de szívet sorvasztó szenvedélytől gondosan óvja lelki világát. A céltalan vak indulatot még álmában is elutasítja magától, nemhogy annak költői kifejezést adna.

Nagyra értékeli a költészetet. Ebbe a külön világba csak akkor lép be, ha a földi élet szennyét, porát lerázta magáról. A dal vígasztal. (Amíg bánatom dalba olvad, mely a porból felemel, A lemondás harcaiban nem vérzik el a kebel.) A költőnek nem az a hivatása, hogy gyönyört, kincset zengjen, hanem, hogy másokat emeljen, riassza a gonoszt és enyhítse a szenvedőt. Külső rang, dísz nem adhat emelkedést a költőnek, de a költő emelheti a legnagyobbat is. Ha van, akit dalával nemes lángra gyújthat,

meg van jutalmazva. A költészetnek azonban csak akkor van értéke, ha tiszta és őszinte.

Ne vesd meg az őszinte dalt...
Ne vesd meg, mert igénytelen,
Kortól, divattól idegen,
Divat eltűnik, kor halad,
A szív örökre szív marad.

Jól ismeri a saját költői tehetségét, bántja, hogy lantján minden elhalkul :

Oh, érzem, ajkam hangja gyarló,
Elzengni mind, mi bennem él,
Mi lelkemben gyorsszárnyú orkán,
Dalomban lomharöptű szél.

Családi verseiben igazi, meleg érzés lüktet. Áldja szüleit, akik példát adtak neki, „hogy életüknek erényben folytatása legyen az ő élete", megható szavakkal emlékezik testvéreire, akik „úgy érzi, benne élnek és szeretnek". Feleségéhez végtelenül gyengéd verseket ír hangsúlyozva a házastársi szeretet igazi értékét, mert tudja, hogy „boldogítóbb földi kincs, mely annyi áldást szórna, nincs, mint a hű hitves áldott kezei." Mikor élete alkonyán eléje mered a közeledő elválás pillanata, aggódva kérdi:

Év év után száguld, rohan
Új új tűnő tavasszal,
Minden perc közelebb ragad
A sírhoz egy arasszal,
Közelg, közelg a vég...
Mi lesz?
Elhagyni őt, elveszteni
Oh, melyik kínosabb?

Feleségének 1923-ban bekövetkezett halálakor *Vérző szívvel* címmel egy egész ciklust ír a 84 éves költő. Minden sora teljes szellemi frisseségről tanuskodik. A kedveskedő, tréfás hang is családi költészetében szólal meg leggyakrabban és legtisztábban.

A nagyobb család, az iskola is sokszor megihlette. Láthatólag jól érezte magát az ifjúság körében. Mikor tanári pályájának búcsút mond, egy tréfáshangú, meleg költeményben mond istenhozzádot a tanulóknak. Jellemző rá, de azt hiszem, minden tanárra és minden tanítványra is az a költeménye, ahol elmondja, hogy tanítványaink bármennyire szeretnek is bennünket, az elválás utáni első években gyakran kerülnek el, vagy a találkozáskor elfordítják fejüket. Viszont néhány év mulva megint örömmel sietnek felénk:

Ki elkerül, vagy meg sem ismer
Léptét mosolygva követem,
Boldog vagy, látom, hála Isten,
Fájó seb nincs még a szíveden.

Az üdvözlőre résztvevően
Tekint szemem, míg elhalad,
Szegény! megsebzett már az élet,
Megismered barátidat.

Költői működése arra a félszázadra esik, mikor nemzetünk életében észrevehető volt a fejlődés, veszélytől nem kellett tartanunk, a technikai

haladás, az anyagi gyarapodás elkápráztatta a szemeket. Ez magyarázza meg Torkos László hazafias költeményeinek alaphangját is. Örömmel zengi:

Hódít alant, fent a hon drága nyelve,
Hű terjesztői sajtó, iskola...
Magyar szív, szellem, mint tűz árja terjed,
Ármányon, gőgön győznek fegyveri...
Bércről a völgybe, völgyből bérctetőre,
Dübörgve, zúgva száz vonat vezet,
Gőz, villám dörgi a jelszót: előre,
Szomszéd határrá lett nyugat, kelet...
Nem tesped a haza!

Egészen más hangon és sokkal nagyobb erővel szólal meg hazafias költészete a háború alatt és az utána ránk szakadt megpróbáltatások idején. Addigi csendesebb hangját, gondos formáit, kiegyensúlyozott eszmevilágát erő, felindulás, formákat bontó érzelmi tartalom váltja fel.

Még sírom szélén is az égi hatalmat esengve kérem,
Csak addig, csak addig ne hívjon magához,
Egy új kor hajnalát, pacsirta új dalát
Míg, meg nem értem.
Ne döntsön sírba a fájó tudat:
Kimúlni megtört reménnyel,
Egy sugarat, csak egy sugarat,
Mielőtt elnyel az éjjel!

A jó Isten végtelen kegyelme megengedte neki, hogy megérhette ennek a sugárnak a fellobbanását is, a nemzeti ünnepen pedig már a második sugár fénye esett kihúnyt szemére.

Moralizáló, bölcselkedő hajlama gyakran megnyílatkozik. Meggyőződéssel hirdeti, hogy a szív hit nélkül nem tudná elviselni a reáomló földi kínt, bilincsbe zárt élő halott a szív, mely nem szeret, jó tettért fizessünk jóval, de magunk ne számítsunk hálára, tiszteljük a multat, de ne vessük meg a jelent, tiszteljük a halottakat, de ne feledkezzünk meg az élőkről. Ne játsszunk nagy szavakkal. Mennyi életbölcseség van a következő soraiban:

Gyenge voltál, megbotoltál,
Kelj fel, folytasd utadat,
De töröld le jól a szennyet,
Mely estedben rádtapadt.

Egy pillanat porszemétől
Megtisztulni könnyű még,
Évek szennyét letörölni
Egész élet nem elég.

A lázongó szívet Isten dícséretére búzdítja. Mély megnyugvással hirdeti, hogy „búból, örömből, kínból, gyönyörből a rész kijut mindenkinek. Ki tud szeretni, hinni, tűrni, nem döntik meg a habok, szelek.“

Ne kérj az égtől földi kincset,
Való kincsnek csak azt tekintsed.
Mit el nem pusztít rozsda, moly,
Tűrj, higgy, szeress, ne káromolj.

Az eddig bemutatott sorokból is kitetszik, hogy Torkos László hívő lélek volt. Akár a saját lelkének vívódásaira, akár mások kétségére keres választ, megnyugtató balzsamot, mindig a hitben találja meg. A *Dunánnúli Énekeskönyvet* négy szép éneke gazdagítja. *Feltámadt!* hirdeti húsvéti énekében s ez a hit nagy vigasztalás azok számára, akik remegtek a sírtól, vagy akik elvesztettek valakit kedveseik közül. Torkos László lenézi a világi bölcseket, akik kacagnak a hívőkön, ő hő imában tud csak az ég felé fordulni. A háború alatt, amikor ömlött a vér és pusztult a világ, amikor feltört a kérdés, lesz-e még egyszer egyetértés a világon, él-e az igazságos Isten, csak hitért tudott könyörögni. Talán egyik legszebb vallásos költeménye a *Dicsérd az Istent* című. Csak az *Ember Tragédiájában* az angyalok kara tudja ilyen erővel áldani az Isten végtelen hatalmát és jóságát:

Dícsérd hatalmát, erejével
Mely áthat, végest, végtelent,
Mely mindent fenntart és vezérel
S a rombolásban is teremt.
Dícsérd jóságát, mit magasztal
A zord észak és enyhe dél,
Mely boldogító szent malaszttal
Áraszt el mindent, ami él.

Óh áldjad lelkem nappal, éjjel,
Akiben élsz s ki benned él,
Teljes legyen dícséretével,
Mit kéz mivel, mit ajk beszél.
Szívemnek minden dobbanása
Egy-egy dícsérő szó legyen,
Nagy Isten, minden üdv forrása,
Fogadd, mit nyújtok, kegyesen.

Említettem, hogy szinte utolsó napjaiig írt. Mikor látása meggyöngült, úgy mondta tollba költeményeit. Nem mulaszthatom el, hogy ezekből is ne idézzek legalább egy részletet:

Álmaim, hol vagytok, mért hagytok el
Fájdalmim mély tengerében,
Mikor lelkemnek küzdeni kell
A vakság poklának ördögivel
S ellenük nincs, aki védjen.

Százféle gondolat száll körülem,
Körülem, mint denevérek,
Remélem, hát egyet elfoghatok,
De üres marad a kapzsi marok,
Közelebb egyhez sem érek.

Százféle hang üti meg fülemet,
Lágy panasz sír az avarban,
Hangokká lesznek a néma rögök,
De dallá szövődni nincs erejök,
Megfúlnak a hangzavarban.

Miután Torkos László költészetének eszmei tartalmát némikép vázoltam, nincs más hátra, minthogy annak formai gazdagságát, változatosságát, fínom képekben és szimbólumokban, pompás leírásokban való bővelkedését hangsúlyozzam. Felemlíthetem még szép, magyar, kifejező és erővel teljes nyelvét, kitűnő verstechnikáját, amelyen megérzik az Arany iskolájába járt poéta doctus gondossága. Nem óhajtok a részletekbe bocsátkozni, csak felemlítem, hogy sok kedves elbeszélő költeményt is írt s különösen nagyértékű munkát alkotott a 12 énekes humoros époszával, *Hatvani-val* és hosszabb elbeszélő költeményével, a *Bankó leányá-val.* Mint műfordító, Byron költeményének, a *Childe Harold zarándokútjá*-nak lefordításával szerzett érdemet.

Ha Torkos Lászlónak külső, zajos sikerekben szerényebb, de belső értékben annál gazdagabb életét nézzük, nyugodtan elmondhatjuk róla,

Dr. LOISCH JÁNOS

ORSZÁGOS PEDAG
KÖNYVTÁR ÉS MÚZ

hogy emlékét, mint az igazi tanár képét őrizték meg a hálás tanítványok, tankönyvírói munkásságára büszkén tekinthet a magyar tanárság, tudományos dolgozatait elismeréssel fogják számontartani a szakirodalommal foglalkozó tudósok. Mint költőnek pedig önmaga jelölte ki a helyét az Arany Jánoshoz írt versében:

Múzsád előtt én mindig meghajoltam,
Jól tudom, nem állok egy sorban veled,
Mást nem is óhajtok, csakhogy lábaidnál,
Mint méltó tanítvány, foglaljak helyet.

Remport Elek.

Dr. LOISCH JÁNOS.

Az 1937/38. tanév végével 35 évi munkálkodás után nyugalomba vonult tanári testületünk nagyérdemű tagja, dr. Loisch János. Egész szolgálati idejét iskolánknál töltötte el s mindvégig a legnagyobb lelkiismeretességgel. Midőn most ahhoz a mérföldkőhöz érkezett, mely számára a hosszú fáradságos munka után a pihenést, iskolánkra pedig oly igaz hűséggel betöltött munkaköréből való távozását jelenti, kötelességünknek tartjuk, hogy legalább töredékesen ismertessük eddigi pályafutását s a tanítás és a tudományos élet terén szerzett érdemeit.

Loisch János a szepesmegyei Nagyszalókon született 1878-ban. Bizonyos, hogy e kedves vidéken már a környezet is mélységes hatással lehetett a fejlődő lélekre. A falvak, városok házaiban egyaránt gondosan őrzött Luther bibliák s a nagy reformátornak a szobák fehér falain függő képei azt a hűséget hirdették, amellyel a szepesi németség a legsúlyosabb viszonyok közepette is ragaszkodott Luther egyházához. A sok helyen fennmaradt különféle történelmi emlékek azokra a harcokra emlékeztettek, amelyeket a német polgárság a megye magyar nemességével karöltve vívott az alkotmány- és vallásszabadságért. A jól megművelt földek, a mindenfelé ismert régi kereskedelmi- és ipari vállalatok kitartó munka, lankadatlan szorgalommal hirdetői voltak. Mindehhez még hozzávéve a szepesi tájak csodálatos szépségét, el tudjuk képzelni, hogy itt már a vidék, a hagyományok is eszményiségre, önzetlen munkára neveltek. S ha Loisch János 35 éven át mindenkor önzetlenül, kitüntetést nem keresve, magasabb állások után nem törve, soha nem lankadó szorgalommal munkálkodott iskolájának, a tudománynak s szülőföldjének szolgálatában, úgy ennek magyarázatát részben a Szepesség nevelő hatása adja meg.

Elemi iskolai tanulmányainak Nagyszalókon való elvégzése után Loisch az ősi késmárki evangélikus liceumba iratkozott be. Ismét csupa történelmi hagyomány, csupa emlék vette körül. Már maga a liceum régi épülete is a mellette levő s a protestáns üldözések korában épült híres fatemplommal is mélységes hatással van a szemlélőre. Itt töltött első gimnáziumi évéről, valamint ezután következő középiskolai tanulmányairól egyébként maga Loisch János emlékszik meg meleg közvetlenséggel a késmárki liceum fennállásának 400. évfordulója alkalmából kiadott